

## Szelényi Iván

### **Egyenlőtlenségek és szegénység növekedése: 1970-2015 – mennyire általánosíthatók az amerikai tapasztalatok a posztkommunista országokra?<sup>1</sup>**

#### **Előadás a 2017. szeptember 28-i „A magyar szegénységről, egyenlőtlenségről, kirekesztésről és a javítás lehetőségéről” című konferencián**

Nem újság, hogy a 20. században az egyenlőtlenségek és szegénység alakulása egy U görbe, az évszázad kezdetén mind az egyenlőtlenségek, mind a szegénység igen magas szintű volt, a század során, különösen 1930 és 1970 között mindkettő számottevően csökkent, azóta visszatért a századelő szintjére (Claudia Goldin and Lawrence F. Katz. 2001; Douglas Massey, 2007; Thomas Piketty, 2014, Robert Mare 2016). Ez a trend a posztkommunista országokban, így Magyarországon is az 1980-as években kezdődött, majd 2000 után vált drámaivá, 2010 után tovább súlyosbodott (bár a mélyszegénység, mintha ha egyébként igencsak vitatható közmunka miatt valamelyest mérséklődött volna)

Ez a konferencia a szegénységről szól Magyarországon. Ehhez a témához a hallgatóság nagyobb része többet ért, mint én. Ezért én a konferencia témájától két vonatkozásban térek el: 1/ a szegénység alakulását a társadalmi egyenlőtlenségek alakulásával együtt tárgyalom, tehát előadásom legalább annyira szól egyenlőtlenségről, mint szegénységről; 2/ alig szólok valamit Magyarországról. Ezzel szemben az elmúlt század U görbéjének inkább az általam leginkább klasszikusnak vélt esetéről, az USA-ról számolok be, s azt mérlegelem, hogy az amerikai példa mennyiben releváns a posztkommunista országokban s így a Magyarországon zajló folyamatok megértéséhez.

Előadásom még egy másik vonatkozásban is különbözik az egyenlőtlenségről szóló diskurzustól. A médiában – a társadalomtudományi irodalom jó részében is – nagy vihart váltó kérdés a felső 1%, illetve 0,1 százalék és a társadalom egésze között megnyíló olló. ”Mi vagyunk a 99 százalék”. Ebben van igazság, a hierarchia csúcán a jövedelmek és vagyonok növekedése a leglátványosabb), de Mihályi Péterrel közös munkáinkban azzal érvelünk hogy az igazi társadalmi feszültségek, egyre inkább kasztrendszerű szétszakadás tekintetében a nagy „gap” nem az 1 és a 99 százalék, hanem a felső 10 vagy 20 százalék, illetve a társadalom egyéb rétegei, illetve osztályai között tátong. Az egyenlőtlenségek mérésekor a jövedelmek – s a vagyonok – egyenlőtlen megosztását próbáljuk vizsgálni (Robert Putnam, 2016 és Richard Reeves, 2017 könyvei által

---

<sup>1</sup> Ennek a tanulmánynak a megírásában sok segítséget kaptam Mihályi Pétertől, akivel a járadék-elmélet különböző vonatkozásaival foglalkozó tanulmányokat írtunk s egy kis monográfián is együtt dolgozunk. De ebben a tanulmányban előadottakért én vagyok egyedül felelős.

inspiráltan), de nem Ginivel mérve azt, hanem decilisenkénti, vagy kvintilisenkénti adatokra támaszkodunk. A társadalom kettészakadása a felső két (felső középosztály) és alsó két kvintilis (szegények, bár ha „mélyszegénységről” beszélünk az talán a legalsó kvintilis) között van. A felső decilis, de még a felső kvintilis is egyre zártabb és privilegizáltabb, a legalsó kvintilis egyre szegényebb, a harmadik az alulról számított harmadik-negyedik decilis jó esetben stagnál.

A döntő kérdés a **zárttság**. Fontos hipotézisünk, hogy a felső 1%-ba való bekerülés vagy onnan való kikerülés (relatív mobilitás) valószínűleg nem esélytelenebb, mint az alsó 50 százalékból a felső 10-20 százalékba való bejutás. Bill Gates vagy George Soros, bár mindketten felső középosztály származásúak, szüleik valószínűleg a felső decilisbe tartoztak (nem beszélve az évi több tízmilliós, vagy akár százmilliós jövedelmeket elérő énekesekről, színészekről, futball sztárokról, akik akár az alsó 2-3 decilisből is indulhattak<sup>2</sup>), nem a top 1%-ból indultak. Különleges tehetség vagy szerencse eljuttathat bárkit a „csúcsra”, de a felső középosztályba való bekerülés nemcsak nehéz, de minden valószínűség szerint a feudális kort leszámítva a 21. században talán a legnehezebb a tőkés piacgazdaság kialakulása óta.

Kezdjük a jövedelmekkel, bár a döntő mechanizmusa a privilégiumok és nyomor újra termelése inkább a gyonbeli különbségek újratermelése.

Íme, a családi jövedelmek kvintilisenként (2013-as dollárban) az Egyesült Államokban: 1970 és 2013 között.

---

<sup>2</sup> Rawls (1971) nyomán különbséget teszünk veleszületett és megszerzett képességek (*innate* és *acquired talent*) között. Hipotézisünk az, hogy vele született képességek nagyobb mobilitási lehetőséget nyújtanak s nem kevesen így kerülnek a felső 1, vagy 0,1%-ba. Különösen sportban, vagy művészetben az „őstehetségek” mobilitása szinte korlátlan. Más kérdés mennyiben vannak „őstehetségek”, vagy a veleszületett tehetségek is lehetnek genetikusan átöröklöttek, ennyiben a társadalmi reprodukció sajátos mechanizmusai. Erre utal nagyon vitatott könyvében Charles Murray (2012), aki egy átöröklött intellektuális elit veszélyeire hívja fel a figyelmet. Empirikus kérdés, mennyiben véletlenszerű a tehetség eloszlása, vagy mennyiben átöröklött. Ha Murraynak igaza is lenne, akkor elvileg a „megszerzett képességek” az azonos szintű iskolai végzettség ezt ellensúlyozhatná, vagy kis is egyenlíthetné. De Bourdieu és Passeron (1977) munkássága éppen azt mutatta ki, hogy a megszerzett képességek sem véletlenszerűen oszlanak el. Az iskola előtti korai szocializáció (az akkor megszerzett „kulturális tőke”) társadalmi osztályként erősen befolyásolja, hogy kinek a gyerekei milyen osztályba kerülnek. Éppen ezért érdemes megfontolni Michael Young (1958) ironikus elemzését a „meritokráciáról”. Ha meritokrácia azt jelenti, hogy a társadalomban elfoglalt helyet mindenkinek a képességei (különösen a megszerzett képességei) alapján elért teljesítmény határozza meg, akkor a meritokratikus társadalom az egyenlőtlenségek újratermelését – s főleg a felső középosztály privilégiumainak reprodukcióját – jelentheti. Young - Murray-val ellentétben - nem a genetikai hatásokra, hanem az iskola reprodukciós szerepére utal. Konrád Györggyel közös *Az értelmiség útja az osztályhatalomhoz* című könyvünk (1978) egy hasonló jellegű, „meritokratikus” osztály újratermeléséről írtunk, inkább Young, mint Murray szellemében. Ma úgy látom, hogy Murray érvei szintén megfontolandók, s a kérdés empirikusan vizsgálendő.

1. táblázat

Családi adózás utáni jövedelmek megoszlásának dinamikája az USA-ban, 1970 – 2013

Me: Százalék

	1970	2013
Felső 20%	42,3	51,1
Második kvintilis	24,5	23,2
Harmadik kvintilis	17,4	14,3
Negyedik kvintilis	10,8	8,2
Alsó 20%	4,1	3,1

Forrás: [www.statistica.com/statistics/203247/share-of-household-income-of-quintiles-in-US](http://www.statistica.com/statistics/203247/share-of-household-income-of-quintiles-in-US)

Az egyenlőtlenségek növekedése még drámaiabb, ha a nettó vagyoni elosztás változásait nézzük:

2. táblázat

Családok nettó vagyonának megoszlási dinamikája az USA-ban, 1969-2013

Me: Százalék

	1969	2013
Felső 20%	82,5	88,9
Második kvintilis	12,2	9,3
Harmadik kvintilis	5,0	2,7
Alsó 40 %	0,3	-0,9

Forrás: Edward N. Wolff. 2016. „Household Wealth Trends in the United States, 1962-2013”, *Russel Sage Foundation Journal of Social Sciences* 2(6):21-43.

Már az amerikai jóléti állam „aranykorában” is rendkívül egyenlőtlen volt a vagyonok elosztása, de ez is lényegesen romlott 2013-ra. Sőt a 21. század második évtizedének közepén az alsó 40%-nak már semmi vagyona sem volt, miközben adóssága igencsak akadt. Ezt jól illusztrálja a nettó vagyon dollárban kifejezett összege is:

### 3. táblázat

Családi nettó vagyonok nagysága az USA-ban US \$-ban, 2013-ban

Felső 10 %	943 656
20%	428 540
40%	147 732
Alsó 10%	-2 086

**Forrás:** <https://dqydj.com/net-worth-in-the-United-States-in-the-top-centiles>

Tehát az alsó 10%-ban tartozó családok átlagosan valamivel több, mint 2 ezer dollárral voltak eladósodva, míg a felső 10 %-nak közel 1 millió dollár értékű átörökölhető vagyona volt. A különbség mintegy 1000-szeres!

Nem vitatnám, hogy a felső 1% különösen privilegizált, a vagyoni hierarchia felső 1%-nak a vagyona 2013-ban \$7,869,549 volt.

Ugyanakkor figyelemre méltó, hogy az Egyesült Államokban (lásd McCall, 2013, de új adatok szerint Kínában is, lásd Martin Whyte, 2010) a jövedelmi egyenlőtlenségek kevésbé fontosak, mint az esélyek egyenlősége. McCall adatai szerint az USA-ban mindössze a válaszadók egyharmada tartotta szükségesnek a jövedelmi különbségek csökkentését, bár kétharmaduk nagy jelentőséget tulajdonított az egyenlő esélyek biztosításának (s ezt logikusan az átörökölhető vagyon – egyéb tényezők mellett) jobban befolyásolja, mint a jövedelem. Ezzel egybecsengenek Page és Jacobs (2009) adatai, akik szerint az amerikaiak 95%-a rendkívül fontosnak tartja az egyenlő esélyeket.

Tehát a fő probléma nem a meritokratikus elvek szerint kialakuló jövedelmi egyenlőtlenség, hanem a társadalom nyitottságának a sérülése. Éppen ezért hajlamosak vagyunk egyet érteni Reeves-szel és Putnam-mal: a társadalom többségét a felső 1, vagy 0,1% magas jövedelme (amiről részben azt feltételezik, hogy azt a kiváló zenészek, sportolók, leleményes üzletemberek és tudósok megérdemlik), nagy vagyona kevésbé érdekli, mint a felső középosztálynak, a felső 10-20%-nak a fokozódó kaszt, illetve rendi jellegű elzárkózása a társadalom többi rétegeitől.

Grusky azt a feltevést is felveti, hogy a felső kvintilisben a relatív mobilitás (fluiditás) 1970 után csökkent, míg az alsó kvintilisben akár változatlan is maradt (Grusky és szerzőtársai, 2016). A felső középosztály merevebb („stickier”), míg az alsó kvintilis valamivel kevésbé merev („sticky”). Hipotézisként felveti, hogy a felső középosztály újratelése még nagyobb, mint a szegénység újratelése, hiszen a szegénységbe többen „csúsznak le”, mint amennyin a felső kvintilisbe fel tudnak emelkedni. A társadalom osztályok (Weberrel szólva inkább azt mondhatnánk rendi<sup>3</sup>)

<sup>3</sup> Én inkább a „rend” kifejezést használom a társadalom olyan rétegeire, amiben kiemelkedően magas a társadalmi pozíciók átöröklése, a társadalmi pozíciót inkább a születés, és nem a piaci teljesítmény határozza meg. E

tagolódása növekvőben van.<sup>4</sup> Reeves kifejezetten az osztálytagolódás erősödéséről ír, sőt az a hipotézise, hogy míg a gender és etnikai különbségek valamelyest mérséklődtek, s mind a nők, mind az etnikai kisebbségek esetében a kategóriám belüli osztályegyenlőtlenségek növekedtek.<sup>5</sup>

A legfontosabb mechanizmusok, melyek a két felső kvintilis és alsó két kvintilis közötti olló megnyílására vezetnek: (1) az ingatlan formájában akkumulálódó (vagy sorvadó) tőkék. (2) Az iskolai végzettség, s különösen a felső középosztály privilegizált helyzete az elit egyetemekre való bekerülésre. S végül, de nem utolsó sorban (3) a növekvő házassági homogenitás (*assortative mating*), vagyis az a tendencia, hogy a felső középosztály fokozódó mértékben saját osztályán belül házasodik, s kevés az esélye az alsó két kvintilisben lévőknek (különösen a férfiaknak), hogy „felfelé házasodjanak”.

Ad (1) A felső középosztály ingatlanaiban számottevő értéknövekedés történt, míg az első kvintilisben az ingatlanok értéke vagy stagnál, vagy reálértékben akár csökkent is. A felső középosztály gyermekei („*our kids*” Putnam szavaival véelve) számottevő, gyakran sokmillió örökséggel indulnak az életbe, mid az alsó kvintilisben semmivel, vagy szinte semmivel;

Ad (2) Reeves naiv, amikor azt hiszi, a piac a teljesítményt jutalmazza. Ezt talán el lehet mondani a „veleszületett készségekről”, de nem a „megszerzett készségekről”. A felső középosztály gyerekei nagyobb eséllyel jutnak az elit iskolákba és egyetemekre, főleg az *Ivy League*-be, s az ott szerzett posztgraduális fokozatokra sokkal nagyobb jövedelem jut. Nem ezért, mert az ott végzetek produktivitása nagyobb, hanem azért, mert a munkaadók presztízst „*brand*”-et vásárolnak, s a *brand* magasabb árának többnyire semmi köze nincs a *brand* minőségéhez (gondoljunk itt a ruhákra, az ékszerekre, vagy akármilyen fogyasztási termékre).

Ad (3) A felső középosztály gyerekei gyakran – s az utóbbi évtizedekben egyre inkább – ugyanabból az osztályból választanak házastársat. Vagyon vagyonnal házasodik, *Ivy League* diák *Ivy League* házastársat talál. Ez gyakran azt is jelenti, hogy nemcsak az örökölt vagyon duplázódik, de a magas jövedelmű férj/feleség magas jövedelmű férjet/feleséget talál. Hasonló mechanizmus működik az alsó kvintilisben is, ott a nyomor házasodik a nyomorral, a munkanélküli a munkanélkülivel vagy alacsony jövedelművel (bár Grusky szerint ez a tendencia erősebb a felső, mint az alsó kvintilisben).

---

megkülönböztetés persze viszonylagos, hiszen utaltunk már rá, hogy a piaci „teljesítmény” sem feltétlenül nagyobb produktivitást jelez, az is társadalomilag meghatározott, s van benne átöröklődési tendencia.

<sup>4</sup> Megint Weberrel szólva 1970 óta a felső középosztály rendi jellege van növekvőben, a társadalomnak ez a rétege egyrészt osztály, másrészt rendi jellegű, de erősödik a rendisége.

<sup>5</sup> Ez konzisztens Julius Wilson sokat vitatott „*declining significance of race*” hipotézisével. Az világos, hogy az etnikai kisebbségek hátrányosabb helyzetben vannak, mint a fehérek (kivéve leginkább az ázsiaiakat). A nők helyzete is hátrányosabb a férfiakhoz képest, de a férfi-nő egyenlőtlenség, illetve a kisebbség-többség különbsége kicsit mérséklődött, miközben a kategóriákon belül az osztálykülönbség nőtt.

Most hadd ejtsek néhány szót a szegénység dinamizmusáról és újratermeléséről az USA-ban, s általában a fejlett piacgazdaságokban. Van egy hipotézisem: az egyenlőtlenségek növekedése és a felső középosztály fokozódó bezárkózása a szegénység növekedésével és fokozott újratermelésével is együtt jár. Igaz-e ez? Nézzük meg erről először az amerikai adatokat. Ezek azt látszanak mutatni, hogy, hogy a legalacsonyabb jövedelműek jövedelme stagnált (de nem csökkent), míg a felső középosztály jövedelme számottevően nőtt az elmúlt közel 20 évben.

#### 4. táblázat

Családok éves átlagjövedelme, 1966 és 2014 között

Me: 10 000 USA dollár

Alsó kvintilis			Felső kvintilis		
1966	1990	2014	1966	1990	2014
15	17	16	109	166	217

**Forrás:** Poverty in the United States: 50 years Trends and Safety Net impact, March 2016.  
[www.census.gov/nnes/www/income/data/gistorical/families](http://www.census.gov/nnes/www/income/data/gistorical/families). Letöltve 2017. szeptember 2-án

Tehát a szegény RELATIVE lett szegényebb. Míg 1966-ben a szegények jövedelme a felső középosztály jövedelmének mintegy 15%-a volt, addig 2014-re ez már 7 %-ra csökkent, de infláció utáni jövedelme azért még mindig gyakorlatilag ugyanazon a szinten volt, mint 40 évvel korábban. A fő tendencia tehát nem az elnyomorodás, hanem felső középosztály privilégiumainak a növekedése. Feltehetőleg drámaiabb eredményeket kapnánk, ha az alsó decilist a felső decilissel hasonlítanánk össze, az alsó decilis reáljövedelme valószínűleg csökkent a felső decilisé pedig még erősebben növekedett.

Talán még érdekesebb a szegénységben élők arányszámának az alakulása.. A statisztikai hivatal adatai távítottól sem támasztják alá azt az egyébként ésszerűnek tűnő hipotézist, hogy az „aranykorban” (1930-1970 között), amikor az egyenlőtlenség rekordszintűen alacsony volt a szegénység is alacsony szinten lett volna. Megbízhatóbbnak tekinthető és konzisztensen alkalmazott szegénység mérőszámokat az 50-es évek végétől állítottak elő. Ezek arra utalnak, hogy nincs szükségszerű kapcsolat az egyenlőtlenség és a szegénység növekedése között, mint azt egy vulgár Marxista feltételezné. (A gazdag csak attól lehet gazdagabb, ha a szegény szegényebb lesz. Ehhez képest elképzelhető az is, hogy ha van gazdasági növekedés, mindenki jól járhat, a gazdagabb ugyan általában jobban, de azért a szegény akár jobban boldogulhat, mint korábban („*rising tide lifts all boats*”). Ráadásul az amerikai adatok arra utalnak, hogy a gazdasági növekedésnél is fontosabb lehet a kormányzati politika. Bár általánosságban igaz, hogy a 70-es évek a stagfláció évei voltak, a szegénység mégis mérséklődött.

## 5. táblázat

A szegénységi szint alatt élők az USA-ban 1959 és 2015 között

Me: Százalék

Év	Szegénységi minimum 1,25-szerese alatt élők aránya <sup>6</sup>
1959	31,1
1963	27,1
1968	18,2
1970	17,6
1973	15,8
1990	18,0
2000	15,6
2010	19,8
2013	19,2
2015	17,9

**Forrás:** [www.censusgov/data/tables/time-series/demo/income-poverty/historical-poverty-people.html](http://www.censusgov/data/tables/time-series/demo/income-poverty/historical-poverty-people.html)

Az adatok az én olvasatomban azt mondják, hogy az amerikai „aranykorban”, amikor elvileg a gazdasági növekedés a legdinamikusabb volt, és Piketty szint az egyenlőtlenségek történelmi mélypontot értek el, a szegénységi ráta meglehetősen magas volt. Igaz a szegénységi rára a 1973-ban ért el a mélypontját, de azóta csak mérsékelten növekedett, szó sincs drámáról.

Van-e ebből valami tanulság a posztkommunista országokra? A válasz nem triviális, hiszen a nyugati fejlett piac gazdaságok (és az USA különösképpen) nagyon különbözik a poszt-kommunista országoktól:

1/ A fejlett piacgazdaságokban az eredeti tőkefelhalmozás egy vagy több évszázad alatt történt. Az eredendő egyenlőtlenségek (és a széles körben elterjedt szegénység különféle formái) már a 19. században kialakultak. Viszont ezek az egyenlőtlenségek a huszadik század során, s különösen 1930, illetve a II. világháború után politikai alkuk nyomán mérséklődtek. Az egyenlőtlenségek „visszaállása” 1970-ben kezdődött el.

2/ A szocialista országok viszonylag egyenlő jövedelem, s különösképpen egyenlő vagyoneelosztást produkáltak aránylag alacsony szegénységi rátával. Ugyan az egyenlőtlenségek növekedése az államszocializmus bukása előtt elkezdődött, de a fejlett tőkés gazdaságokhoz képest

---

<sup>6</sup> Ez azoknak az aránya, akik a mindenkori szegénységküszöbnek nem több, mint 125%-ának megfelelő jövedelemmel rendelkeztek. Ez nem a mélyszegénységet mutatja, hanem a viszonylagosan szegények arányát.

megkésve. Így bár az egyenlőtlenség és szegénység növekedése országonként igencsak változó, de általában számottevő, és 1990 után töretlen.

3/Az USA különösen speciális, hiszen ott osztály egyenlőtlenségeket az etnikai egyenlőtlenségek kiegészítik, még ha igaz is Putnam feltevése, hogy az etnikai és *gender gap* mérséklődött, míg az osztályok közötti *gap*, főleg a felső középosztály és az alsó kvintilis közötti különbség növekedett.

Sajnos a volt szocialista országok múltbeli egyenlőtlenségeiről nincsenek jó adataink. Nem sikerült találnom decilisekre, vagy kvintilisekre vonatkozó adatokat, így Gini-vel dolgozom, s a szegénységnek a mélyszegénység mutatóit használom<sup>7</sup>. A trend világos: az egyenlőtlenségek és szegénység növekedése viszonylag későn indul, de még meredekebb, mint a fejlett piacgazdaságokban. Bemutatok néhány adatot.

#### 5. táblázat

##### Gini alakulása néhány korábbi szocialista országban

Évek	Országok				
Szocializmusból különböző évek	Csehország (1965)	Lengyelország (1983)	Magyarország (1982)	Románia (1990)	Szlovákia (1985)
Szocializmus	0,231	0,245	0,209	0,222	0,198
2000	0,238	0,302	0,306	0,310	0,243
2010	0,237	0,312	0,292 (2009)	0,347	0,246

**Forrás:** Brian Nolan –Wiement Salverda - Daniele Cacchi – Ive Marx – Abigail McKnight – István György Tóth – Herriman van de Wersfhorst (eds).. 2016. Changing Inequalities and Social Impacts in Rich Countries. Oxford: Oxford University Press.

Bár az egykori Csehszlovákia utódállamaiban – Csehországban és Szlovákiában – a Gini mutató értéke a skandináv országok alacsony szintjén van (miért... az bonyolult magyarázatot igényel, valószínűleg kulturális a különbség), de azért az egyenlőtlenség ott is nőtt, bár a tipikus minta, hogy az GINI az alsó 0.1-ből az alacsony 0.3-re nő (ennél még sokkal nagyobb a növekedés Oroszországban és különösen Kínában).

A szegénységgel kapcsolatos adataink még gyengébbek. Megbízható adatok a szocialista országokból csak egy-egy országból állnak rendelkezésre (a "gulyás-szocialista" Magyarországon például Kemény István kitűnő szegénységvizsgálatot végzett, amire más országokban nem volt lehetőség, de adatai nem összehasonlíthatóak más országok adataival), ezért az adatokban a kora átalakulás és a viszonylag stabilizált piacgazdaság korát mutatjuk be.

<sup>7</sup> Az amerikai adatokkal való összehasonlításnál óvatosnak kell lennünk. GINI az egyenlőtlenségeket, a relatív szegénységet méri, az eddig közölt amerikai adatok „objektív” szegénység mérő-számok voltak.



6. táblázat

A mélyszegénység alakulása egykori szocialista országokban

Évek	Országok				
	Csehország	Lengyelország	Magyarország	Románia	Szlovákia
1992	6,8	12,3	11,9	15,3 (1995)	6,3
2010	9,0	16,2	13,9	17,5	14,0

Forrás: ld. 5. táblázat.

Minden tudásink szerint, ha lennének adataink a 70-es évek végéről, 80-as évek elejéről, akkor a mélyszegénység inkább 3% körül alakult, s az nőtt 10-17 %-ra (legalábbis Magyarországon, ahol a TÁRKI-nak vannak újabb adatai 2014-re a 14% inkább 17%-ra, s azóta talán valamelyest mérséklődött.

De legalábbis Magyarországon estében Ferge Zsuzsa segítségével kaptam adatokat, melyek közvetlenül összehasonlíthatók az amerikai adatokkal –ismerjük a háztartások nettó jövedelmének az alakulását kvintilisenként 1987-2014 között.

7. táblázat<sup>8</sup>

Családok nettó jövedelmének megoszlása Magyarországon 1987-ben és 2014-ben

	1987	2014
Felső 20%	34.8	38.7
második kvintilis	22.2	22.7
harmadik kvintilis	17.9	17.8
negyedik kvintilis	14.6	13.2
Alsó 20%	10.5	7.6

Néhány szó a táblázatról (s 1. és 7. táblák összehasonlításától). Az alaptendencia Magyarországon (s feltehetőleg általában a poszt-kommunista országokban) hasonló az amerikaihoz (illetve a fejlett

<sup>8</sup> Az 1987-es adatok a KSH-tól, a 2014-es adatok a TÁRKI-tól, valamennyi Ferge Zsuzsa közvetítésével

piacgazdaságokhoz). Az utóbbi évek nagy nyertese a „felső közép-osztály”, vagyis a felső 20%, a nagy vesztes az alsó kvintilis. De azért a valamelyest egalitáriánusabb szocializmus öröksége tovább él. Az 1. táblázat azt mutatja, hogy az USA-ban az egalitárianizmus csúcán, 1970-ben a felső 20 százaléka volt a jövedelmek 42%-a, az alsó 20 százaléka 4%. Ez a 2014-re romlott körülmények között Magyarországon azért még mindig 39% illetve 8% (bát „romlott” 35%-ról 39%-ra, illetve a 11%-ról 8%-ra). az is figyelemre méltó, hogy az USA-ban a felső kvintilis nyereségei az alsó 80 százaléktól származnak (még ha az alsó 20 százalék ugyan a legnagyobb vesztes). Ezzel szemben Magyarországon a 2-4-ik kvintilis viszonylag stabil. Az adatok nem látszanak alátámasztani azt a hipotézist, hogy a „közép” a legnagyobb vesztes, a legnagyobb vesztesek a legszegényebbek. Mindössze annyit mondhatunk, hogy a legszegényebbek jövedelemvesztése Magyarországon hasonló mérvű mint az USA-ban, ott 4-ről 3-ra csökkent, míg Magyarországon 11-eől 8-ra mérséklődött (mindkét esetben 30%-os a csökkenés). Figyelemre méltó viszont, hogy ez az USA-ban 50 év alatt következett be, míg Magyarországon ehhez csak 25 évkellett. Has ez folytatódik, hol lesz Magyarország 2050-ben? Ott ahol ma az USA van?

Még egy utolsó megjegyzés, s ez visszautal Mihályi Péterrel közös munkánkra a járadékról. Míg az USA-ban az egyenlőtlenségek növekedése NEM vezetett a szegénység növekedéséhez. A posztkommunista országokban viszont - bár a fejlett tőkés országoknál a növekedés üteme gyorsabb volt, amit jórészt megmagyaráz az alacsonyabb kiindulópont - a több gazdagság effektíve több (objektív) szegénységgel jár együtt.

Itt most nincs időm és helyem a „járadék” bonyolult fogalmát elemezni. Járadék alatt olyan jövedelmet értünk, ami az elvileg szabad piaci versenyen kialakuló jövedelem felett van. Ennek két típusa van: **monopoljáradék**, tehát olyan jövedelem, amihez azért jut valaki, mert egy termelési tényezőnek (a piac egy résznek) monopolizálását el tudta érni, illetve a **szolidaritási járadék**, amit a társadalom piacon megtermelt jövedelmekből azoknak juttat, akik nem érnek el a piacon semmiféle jövedelmet, vagy jövedelmük a társadalom által elfogadhatónak vélt szintet nem éri el. A Piketty által aranykornak vélt 1970-rőlüli korban aránylag magas volt a szolidaritási és csekély a monopol járadék. A posztkommunista korszakban az erőltetett gyors privatizáció, felhalmozott tőke hiányában különösen erősek a klientúra rendszerek, vagyonhoz és kitüntetésen magas jövedelemhez a politikai elit kliensei jutnak hozzá járadék formájában. De mint azt Ricardo kimutatta a járadék nem termel értéket, az a megtermelt érték újraelosztásából fakad. A szolidaritási járadék a magasabb jövedelműektől az alacsonyabb jövedelműekhez, a monopoljáradék az alacsonyabb jövedelműektől a magasabb jövedelműek felé transzferál értéket, így lesz a gazdag gazdagabb azáltal, hogy a szegény szegényebb lesz. Ezért a posztkommunizmus sajátossága, hogy a növekvő egyenlőtlensége növekvő (relatív de talán abszolút mértékben is) Nincsenek adataim ennek elbírálására) szegénységgel párosul.

Mindez azonban – sajnos elméletünk szempontjából – pusztán spekuláció és lehetőség, hogy nem is igaz. Intuitíve igaznak tűnik. A periférikus (s főleg „cigányosodó”) falvakban, vagy a hajléktalanok körében olyan nyomort látunk megjelenni, amire nem emlékezünk az „átkos”

idejéből. 2000-ben végeztem egy több szocialista országa kiterjedő kutatást<sup>9</sup> s mivel a szocialista és poszt-kommunista korszak objektív szegénységéről nem rendelkezem megbízható adatokkal a válaszadóiktól azt kérdeztük, hogy mennyiben tapasztalják/tapasztalták a mély nyomort. Válaszadóinktól azt kérdeztük, hogy előfordult-e az elmúlt héten hogy éhesen mentek aludni (ezt tekintettük a „mély szegénység” mérőszámának), mert nem volt elég pénzük élelemre. S aztán feltettük ugyanezt a kérdést 1988-ra. Ezt az indikátort használva az objektív mélyszegénység minden posztkommunista országban az első évtizedében drámaian növekedett (Szelenyi, 2013, 86-92.old). Így Bulgáriában 1,8%-ról 16.3%-ra, Magyarországon 2.4%-ról 6.8%-re, Lengyelországban 3.1%-ról 6.2%-re stb. Mindez persze csak abszolút szubjektív véleményt tükröz s szerepet játszhatott benne a „kommunista nosztalgia”, vagyis a szocializmus alatt „élvezett” biztonság elvesztését a válaszadók elnyomorodásként élték talán meg. Annyival fejezném be: talán van valamennyi „abszolút elnyomorodás”, de annak a létezéséről és nagyságáról megközelítőleg sincsenek megbízható adataink, 2000 óta még olyan szubjektívek sem, mint amilyeneket én állítottam elő az átalakulás első évtizedének a végén. Arról végkép nincs megbízható adatunk, hogy az „abszolút elnyomorodás” folyamatában a poszt-kommunista országok „jobban”, vagy „rosszabbul” teljesítenek, mint a fejlett piacgazdaságok. Annyi biztos: ezt érdemes lenne kutatni s Mihályival előadott hipotézisünk a poszt-kommunista járadék-vadászatról talán egész jó „research question” lehetne egy ilyen kutatáshoz.

### Irodalom

Bourdieu, Pierre and Jean-Claude Passeron. 1977. *Reproduction in Education, Society and Culture*. London: Sage.

Goldin, Claudia and Lawrence F. Katz, 2001. “Decreasing (and then Increasing) Inequality in America. The Tale of Two Half Centuries” In Finis Welch (eds.): *The Causes and Consequences in Increasing Income Inequality*. Chicago: Chicago University Press, pp. 37-82.

Greenwood, Jeremy, Nazih Guner, Gerogi Kocharkov – Cazar Santos. 2014. *Marry your like: Assortative Mating and Income Inequality*. Cambridge, MA: NBER Working Papers Series, #19829.

Grusky, David, Pable Mitnik and Eric Cumberworth. 2016. “Social Inequality in a High-Inequality Regime.” *The Annals of the America Academy of Political and Social Sciences*, January: 140-84

Konrád György – Szelenyi Iván, 1989 *Az értelmiség útja az osztályhatalomhoz*, Budapest: Gondolat Könykiadó.

---

<sup>9</sup> Ivan Szelenyi: Poverty and Social Structure in Transitional Societies. The First Decade of Post-communism (2013)

- Mare, Robert D. 2016. "Educational homogeneity in Two Gilded Ages" *The Annals of The American Academy of Political and Social Sciences* January: 117-139
- Massey, Douglas. 2007. *Categorically Unequal: The American Stratification System*. New York: Russell Sage Foundation.
- McCall, Leslie. 2013. *The Undeserving Poor*. Cambridge, MA: Cambridge University Press.
- Murray, Charles. 2012. *Coming Apart: the State of White America 1960-* New York: Random House.
- Nolan, Brian – Wiement Salverda - Daniele Cacchi – Ive Marx – Abigail McKnight – István György Tóth – Herriman van de Wersfhorst (eds).. 2016. *Changing Inequalities and Social Impacts in Rich Countries*. Oxford: Oxford University Press.
- Page, Benjamin and Lawrence Jacobs 2009. *Class War?* Chicago: University of Chicago Press.
- Piketty, Thomas. 2014. *Capital in the 21<sup>st</sup> Century*. Cambridge: Harvard University Press.
- Putnam, Robert D. 2016. *Our Kids: The American Dream in Crisis*. New York: Simon and Schuster.
- Rawls, John. 1971. *A Theory of Justice*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Reeves, Richard V. 2017 *Dream Hoarders: How the American Upper Middle Class is Leaving Everyone Else in the Dust*. Washington D.C.: Brookings Institution.
- Szelenyi, Ivan. 2013. *Poverty and Social Structure in Transitional Societies. The First Decade of Post-communism*. Plovdiv: College of Economics and Administration
- Whyte, Martin. 2010. *Myth of Social Volcano*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Wilson, Julius William. 1978. *Declining Significance of Race*. Chicago: University of Chicago Press
- Young, Michael Dunlop. 1958. *The Rise of Meritocracy*. London: Thames and Hudson.